

DR. ŽUN OB ZAČETKIH SOCIOLOGIJE PRAVA NA SLOVENSKEM

Avgust Lešnik (ur.): Anton Žun: Sociologija prava – Sociologija – Politična sociologija, Izbrani spisi s spremnimi besedili Avgusta Lešnika, Albina Igličarja, Rudija Rizmana in Igorja Lukšiča. Znanstvena založba Filozofske fakultete (Zbirka Portreti, Oddelek za sociologijo, Katedra za občo sociologijo), Ljubljana 2014, 442 strani.

Pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete ljubljanske univerze so letos v zbirki Portreti izšli izbrani spisi pokojnega profesorja dr. Antona Žuna (1917–1978). Obsežna knjiga Žunovih razprav prinaša njegove študije, v katerih je obravnaval vprašanja, povezana z državo in pravom. Zato so Izbrani spisi tematsko razdeljeni na tri dele – sociologijo prava, občo sociologijo in politično sociologijo. Njegove razprave uvajajo začetna pojasnila urednika knjige dr. Avgusta Lešnika in uvajalna besedila treh avtorjev, ki se danes ukvarjajo z navedenimi področji (Igličar, Rizman, Lukšič).

Dr. Anton Žun je končal študij prava z doktoratom na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani leta 1941. Po drugi svetovni vojni je bil najprej sodnik in potem predsednik Okrajnega sodišča v Radovljici ter nato sodnik Okrožnega sodišča v Ljubljani. Leta 1962 se je zaposlil na novoustanovljenem Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer je skupaj s profesorji Borisom Ziherlom, Ludvikom Čarnijem in Marjanom Britovškom zasnoval preučevanje sociologije na posebnem, specializiranem oddelku. Sociologijo kot študijski predmet pa je že v petdesetih letih prejšnjega stoletja na Pravni fakulteti ljubljanske univerze zasnoval dr. Jože Goričar. Z dr. Žunom sta se srečevala na Inštitutu za sociologijo, ki je bil leta 1959 ustanovljen pri Univerzi v Ljubljani. Oba znanstvenika sta usmerila pozornost tudi v raziskovanje razmerij med družbo, državo in pravom, kar je vodilo do začetkov sociologije prava na ljubljanski univerzi.

Med pglavitnimi usmeritvami in zaslugami profesorja ljubljanske filozofske fakultete dr. Antona Žuna je bilo spremljanje miselnih tokov v evropskem in

svetovnem družboslovju ter dodajanje novih spoznanj omenjenim tokovom. V času njegove univerzitetne kariere – ob dokajšnji zaprtosti tedanje Jugoslavije in Slovenije – je bila ta dejavnost kar zahtevno in včasih tudi že kar pogumno početje. Njegovi prispevki s področja sociologije prava, ponatisnjeni pretežno iz revij *Pravnik* in *Anthropos*, so zajeti v prvem delu knjige.

Iz tuje znanstvene literature povzeta Žunova spoznanja in njegove analize domačih družbenih procesov so ostajali v okviru splošne ideološke usmeritve t. i. dialektičnega materializma. Vendar je dr. Žun že ob razlagi, da je pravo normativna oblika ekonomske vsebine, poudaril relativno samostojnost prava in njegovo lastno pravno vsebino.¹ Zato je analiziral povratno učinkovanje prava na svojo ekonomsko osnovo na primeru samoupravnega prava delovnih organizacij in lokalnih skupnosti ter vlogo prava pri utrjevanju družbene solidarnosti. Pri obravnavi države pa je v središče postavil njeno ekonomsko funkcijo v državnem socializmu ter prenašanje te funkcije na delovne kolektive v samoupravnem socializmu. Ob tem je posegel tudi v ideologijo države blaginje in v stališča tedanjih angleških laburistov o mirnem prehodu iz kapitalizma v socializem s pomočjo večine delavskih predstavnikov v parlamentu.

Nedvomno največja zasluga profesorja Žuna pri uveljavljanju in utrjevanju sociologije prava v slovenskem znanstvenem prostoru pa je njegovo zavzemanje za integralni pogled na pravo. To smer razmišljanja je nakazal že v prikazu oblikovanja sociologije prava kot posebne sociološke discipline.² Položaj sociologije prava v družboslovju je posebej prepričljivo utemeljil v jasni in pregledni razčlenitvi razmerja med filozofijo prava, pravno znanostjo in sociologijo prava.³ Pri zavzemanju za uveljavitev sociologije prava je izhajal iz spoznanja o družbeni vezanosti pravnih pojavov, kakor so jih razumeli Jhering, Kantorowicz, Ehrlich, Duguit in Gurvitch. Na te ugotovitve je navezal Realejevo misel o tridimenzionalnem pogledu na pravo⁴ kot pojavu, ki je sestavljen iz vrednot, norm in odnosov.

Ob upoštevanju delitve dela v znanosti naj bi vrednote v pravu preučevala filozofija prava, pravne norme teorija prava in pravne odnose sociologija prava. Zato naj – po Žunovem stališču – preučevanje pravne zavesti zajame filozofski vidik, raziskovanje normativne emanacije prava juridični vidik, razlago soci-

¹ Npr. v članku: Anton Žun: O naravi prava v naši socialistični družbi, v: *Pravnik*, XVII (1962) 5, str. 151.

² Anton Žun: Nekaj misli o sociologiji prava, v: *Pravnik*, št. 7-8/1967, str. 221–228.

³ Anton Žun: Problem razmerja med filozofijo prava, pravno znanostjo in sociologijo prava, v: *Pravnik*, št. 7-8/1968, str. 225–223.

⁴ Miguel Reale: Fondamenti della concezione del diritto, v: *Rivista internazionale di filosofia del diritto*, št. 2/1961.

alnih silnic in determinant prava pa sociološki vidik. Navedenim trem vidikom ustrezajo tudi specifični metodični prijemi. Filozofija prava uporablja ob preučevanju pravičnosti aksiološko metodo, analizo normativno izraženega pozitivnega prava omogoča pravnodogmatična metoda, pravo kot socialno dejstvo pa pojasnjujemo z induktivnimi in eksperimentalnimi sociološkimi metodami.

Vsa ta pestrost in skrivnostnost družbenih tokov je prepletena s pravnim pluralizmom, ki šteje državo le za enega izmed dejavnikov pravotvorne dejavnosti, ob številnih drugih družbenih silnicah in družbenih pojavih, ki »obkrožajo« pravne procese. Takšen pogled veje tudi iz študij vseh klasikov sociologije prava⁵ in iz začetnih raziskav v slovenski sociološkopravni znanosti. Ta se je lotela raziskav o razlikah med pravnimi in drugimi vrstami družbenih norm, ki jih je spodbudil pojav samoupravnega prava, preučevala je procese družbenega in pravnega odločanja glede na razmerja družbene moči v delovnih in bivanjskih okoljih, spremljala premike v slovenski pravni kulturi in reforme pravosodja⁶ ter se poglobila v socialno nadzorno funkcijo pravnega sistema.

Na tem področju je postavil dr. Žun za tisti čas zelo napredne trditve, na primer: »Zakonodajalec naj oblikuje temeljne pravne strukture, sodniki (pravniki) pa so tisti družbeni instrument, ki bo lahko zagotovil dopolnjevanje pravnega sistema, in to s tolikšno mero gibčnosti in prilagodljivosti, kakršno zahteva dosežena stopnja v procesu pospeševanja družbenega razvoja.«⁷ In tudi, da »pravo vse bolj privzema funkcijo organizacije in socialne kontrole namesto funkcije prisilnega urejanja, razreševanja in ukinjanja konfliktov.«⁸

V sklopu preučevanja pravnih odnosov so bili predmet raziskav tudi produkcijski odnosi. Ti so bili obravnavani kot odločilni za naravo vseh drugih družbenih odnosov. To marksistično izhodišče je bilo v ozadju vseh razprav s področja sociologije prava v slovenski družbi v drugi polovici dvajsetega stoletja. V okviru te družboslovne paradigme v istem času dr. Žun zapiše: »Zato je moderno pravo v svojem bistvu oblikovni izraz objektivnih, to je ekonomskih odnosov.«⁹ Pri spoznavanju družbenih temeljev pravnih norm so marksistično orientirani teoretiki izhajali iz ekonomske strukture določene globalne družbe. Pri tem pa ta usmeritev ni zapadla v ekonomski redukcionizem, saj so bili

⁵ Npr. Ehrlich, Gurvitch, Weber, Luhmann, Habermas.

⁶ Npr. razprava Anton Žun: Pravosodna funkcija v luči sociologije prava, v: *Pravnik*, 27 (1972) 4-6, str. 127-136.

⁷ Prav tam, str. 129.

⁸ Prav tam.

⁹ Žun v razpravi Anton Žun: Nekaj pogledov na problem razmerja med pravom in pravičnostjo, v: *Pravnik*, 25 (1970) 1-3, str. 15.

vedno upoštevani še drugi družbeni odnosi, politika, ideologija, religija, zgodovinske težnje, psihološki tokovi itd. Pravni pojavi so se nadalje pojasnjevali z vidika delovanja družbenih razredov in političnih strank, vsebine javnega mnenja ter ob upoštevanju razmer v delovnih in družinskih okoljih.

Pozornost sociologije prava je obrnjena zlasti v realno, faktično plat prava. Žun je v zvezi s tem poudaril: »Pravičnost utemeljuje veljavnost (validnost) prava, pozitivnost pa njegovo učinkovitost (efektivnost).«¹⁰ Zato je bil že na začetku interes raziskovalcev obrnjen k vplivom političnih dejavnikov na pravo, objektivne pogoje oblikovanja ustreznih splošnih pravnih norm oziroma iskanje najbolj racionalnih oblik pravnega reguliranja družbenih odnosov, moč tega urejanja pri usmerjanju ravnanja ljudi ter socialne posledice nenadzorovanega pravnega normiranja. Tako široka kompleksnost pravnih pojavov zahteva raznovrstne specifične pristope. Zato lahko tudi novi (filozofski, sociološki, psihološki, politološki itd.) pogledi na pravo bogatijo tradicionalno pravno teorijo. Ta se v prizadevanjih za celovito pojasnitev vse bolj opira tudi na spoznanja sorodnih znanstvenih disciplin.

Žun je posebej poudarjal razlikovanje med pravnimi znanostmi in sociologijo prava.¹¹ Pri tem je opozarjal, da sociologija prava preučuje predvsem socialna dejstva, ki oblikujejo pravo. Takšno opredelitev navezuje na spoznanje, da pravni odnosi temeljijo najprej v ekonomskih odnosih in da izražajo pomembna socialna dejstva. Ta socialna dejstva kot element prava raziskuje sociologija prava, znanost o pravu pa normativno-logično področje prava. Norma je namreč, v smislu te razlage, logično oblikovani izraz pravnega odnosa, tako da je znanost o pravu usmerjena predvsem na normativni izraz pravnih odnosov. Za slovensko družboslovno misel je povzel Radbruchova¹² in Kaufmannova¹³ spoznanja o povezavi pozitivnosti in pravičnosti v pravu, ko je ponovil Radbruchovo misel, »da je pojem pravičnega prava pač toliko pozitiven, kolikor je naloga pozitivnega prava, da je vsebinsko pravično.«¹⁴

¹⁰ Prav tam, str. 13.

¹¹ Posebej v že omenjeni Žunovi razpravi *Problem razmerja med filozofijo prava, pravno znanostjo in sociologijo prava*, str. 227.

¹² Žun je tedaj uporabljal Radbruchovo delo *Rechtsphilosophie* iz leta 1956; zdaj imamo v slovenskem prevodu delo Gustava Radbrucha *Filozofija prava*, Pravna fakulteta in Cankarjeva založba, Ljubljana 2001, in GV Založba, Ljubljana 2007.

¹³ Žun je uporabljal Kaufmannovo razpravo v italijanski reviji *Rivista internazionale di filosofia del diritto*, št. 5, Milano 1962; zdaj imamo v slovenskem prevodu delo Arthur Kaufmann: *Uvod v filozofijo prava*. Cankarjeva založba, Ljubljana 1994.

¹⁴ Žun v razpravi *Problem razmerja med filozofijo prava, pravno znanostjo in sociologijo prava*, str. 228: »To misel izraža G. Radbruch (1956: 169) v tem smislu, da je pojem pravičnega prava pač toliko pozitiven, kolikor je naloga pozitivnega prava, da je vsebinsko pravično.«

S tem v zvezi je profesor Žun razvil še misel, da je veljavnost esenca prava, učinkovitost pa njegova eksistenca.

Zato naj bi sociologija prava preučevala in spoznavala temelje, s katerih izvira-jo pravne norme (ter pozneje pravni odnosi), oziroma povratno učinkovanje teh norm na temelje svojega nastanka. Socialna dejstva in odnosi, ki vplivajo na oblikovanje pravnih norm za ravnanje pravnih subjektov, morajo biti raziskovani s sociološkimi metodami in raziskovalnimi tehnikami. Te pokažejo na soodvisnost med socialnimi in pravnimi pojavi, med splošnim socialnim in pravnim razvojem. V tej socialni stvarnosti so posebej opazni – za pravo – pomen političnih procesov, človekova produkcijska dejavnost in spontane oblike njegovega združevanja. Zato mora sociologija prava tesno sodelovati s sociologijo politike, sociologijo dela in sociologijo družbenih skupin.

Potreba po takšnem sodelovanju je izkazana v celotni sociologiji prava. Žun je namreč razdelil sociologijo prava na genetično in operacionalno. Genetična sociologija prava naj bi preučevala socialne izvore prava oziroma pravo kot produkt družbenih procesov. Operacionalna sociologija prava pa naj bi raziskovala socialno učinkovanje prava. Empirično zasnovano raziskovanje omogoča odkrivanje dejansko učinkovitih – ne le veljavnih – pravnih norm. Žun to poimenuje z izrazom realno pravo. Tega tvori skupnost norm, ki se dejansko uporabljajo, medtem ko tako imenovano idealno pravo tvori celota veljavnih pravnih norm. Predmet preučevanja sociologije prava mora biti predvsem realno pravo oziroma socialna dejanskost prava.

Prispevki dr. Žuna so omenjenim spoznanjem dajali utemeljeno teoretično podlago in nakazovali smeri raziskav o razmerjih med pravom in drugimi sestavinami družbenega sistema. V slovensko družboslovno misel o pravu je Žun vnesel evropsko dimenzijo in z njo skušal dopolniti tedanje jugoslovanske in slovenske uradne ideološke poglede na državo in pravo. S takšnim pristopom je odločilno prispeval k uveljavitvi sociologije prava kot raziskovalne in pedagoške discipline, ki ima zdaj trdno zasidran položaj na pravni fakulteti ljubljanske univerze.

Drugi del Žunovih Izbranih spisov so ponatisnjene razprave s področja obče in politične sociologije. V tem okviru so zbrani Žunovi prispevki o državi ter razpravi o družboslovni metodologiji in formalizmu v sociologiji. Uvodno pojasnilo v ta del knjige je prispeval dr. Rudi Rizman, ki primerja stališča Antona Žuna in angleškega politologa Ralpa Milibanda. Teoretika namreč povezuje misel o dvojni naravi države, njeni razredni in splošnodružbeni naravi. V maniri tedaj prevladujoče poenostavljene marksistične misli o državi Žun vendarle opozarja:

»Marx je imel vselej pred očmi poleg represivnih funkcij tudi organizacijske funkcije, to je, funkcije organiziranja socialnega življenja. Te funkcije je treba opravljati v vsaki družbeni skupnosti ne glede na njeno razredno strukturo, medtem ko so represivne funkcije tipične zgolj za razredno družbo.«¹⁵

Tematiziranje države se pravzaprav nadaljuje tudi v tretjem delu Žunovih Izbranih spisov, za katerega je uvodno pojasnilo prispeval dr. Igor Lukšič. Ta opozarja, da je Žun navezoval svoje razlage na politično misel italijanskega marksista Antona Gramscija. Pod njegovim vplivom sta nastali Žunovi razpravi Gramsci in marksistična teorija o državi: problem hegemonije in diktature proletariata¹⁶ ter Gramscijeva misel o sintezi filozofije in politike.¹⁷ Poleg tega je Žun napisal za slovenske bralce nekaj tehtnih recenzij knjig beograjskih družboslovcev, med njimi recenzijo Lukičeve knjige o političnih strankah, ter pripravil uvodne študije k slovenskim izdajam izbranih del Togliattia, Labriole in Gramscija.

Začetni razpravi v zadnjem delu knjige posegata v dinamično razmerje med civilno družbo in (politično) državo. Žun ugotavlja, da je – po Gramsciju – v civilni družbi odločilna vloga intelektualcev, ki vplivajo na javnost kot najpomembnejšo sestavino civilne družbe. Svojo drugo razpravo sklene z ugotovitvijo:

»Gramscijeva vizija urejene družbe, ki nastopi po strnitvi civilne in politične družbe in v kateri ni več premoči nobene družbene skupine, nakazuje socializacijo obeh funkcij, kjer bodo vsi organski intelektualci vseh, kar šele pomeni resnično in dokončno sintezo filozofije in politike.«¹⁸

V sodobnosti se namreč razlike med civilno družbo in državo intenzivno zmanjšujejo. Civilna družba z aktiviranjem političnih strank in interesnih skupin vse bolj usmerja svoje potrebe in interese v delovanje države, država pa s svojo socialno funkcijo posega na področja, ki so bila v predmodernem času pridržana civilni družbi (socialno varstvo, kultura, gospodarstvo, zdravstvo itd.). Zato naj bi tudi državne odločitve vse bolj izhajale iz objektivnih potreb celotne družbe. S tem se zmanjšujejo ekskluzivnost ter razrednost oziroma političnost države, civilna družba pa izgublja zasebnost in svobodo. Na eni strani postaja tehnobirokratska racionalnost osnovni kriterij zakonodajnih in vseh

¹⁵ Anton Žun: Po 50 letih Leninovega dela *Država in revolucija*, v: *Teorija in praksa*, 6 (1969) 1, str. 160–166, ponatis v Anton Žun: *Izbrani spisi*. Filozofska fakulteta, Ljubljana 2014, str. 250.

¹⁶ *Naša sodobnost*, 9 (1961).

¹⁷ *Teorija in praksa*, 4 (1967).

¹⁸ Anton Žun: Gramscijeva misel o sintezi filozofije in politike, ponatis, v: Anton Žun: *Izbrani spisi*. Filozofska fakulteta, Ljubljana 2014, str. 346.

drugih državnih odločitev, na drugi pa so vse bolj očitne zahteve po zmanjševanju razdalj med civilno družbo in državo z uporabo instrumentov neposredne demokracije. V tej dialektični enotnosti nasprotij ima pomemben položaj pluralizem, od nazorskega in kulturnega prek gospodarskega in lastniškega do političnega in pravnega. Pri tem civilna družba pospešuje demokratično politično kulturo, pluralizem in delovanje socialne države. Temeljna značilnost civilne družbe je končno v njeni avtonomnosti. Ta se izraža predvsem v samostojnosti subjekta civilne družbe nasproti državi in tudi nasproti drugim subjektom civilne družbe. Navedeno avtonomijo omejujejo le splošni okviri družbenega organiziranja.

Opisano stanje omogoča tudi razmah pravnega pluralizma v globalni družbi. Ob državi kot osrednjem pravotvornem subjektu se pojavljajo tudi subjekti civilne družbe kot ustvarjalci pravnih norm, od lokalnih skupnosti in društev do gospodarskih organizacij in avtonomnih javnih služb. Domet te avtonomne (samoupravne) normativne dejavnosti je lahko v posameznih globalnih družbah večji ali manjši, vendar je nekaj prostora za navedeno samostojno aktivnost zagotovljenega v vsakem družbenem sistemu. Poleg tega civilna družba s svojim delovanjem vpliva na pravotvorno dejavnost države, in ta vpliv je tem večji, čim bolj je država demokratična.

S tega zornega kota je poudarjena tudi Žunova teza, da je bistveno vprašanje vsakokratnega političnega sistema razmerje med civilno družbo in politično oblastjo. V njegovih Izbranih spisih pa je še vrsta drugih tez, ki so preživele njegov čas in so povedne ter usmerjevalne tudi v enaindvajsetem stoletju.

Albin Igličar,
univerzitetni diplomirani pravnik, doktor pravnih znanosti,
profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani

Prikaz knjige

UDK: 316.334.4(049.3), 34:316(049.3)

IGLIČAR, Albin: Dr. Žun ob začetkih sociologije prava na Slovenskem**Pravnik, Ljubljana 2014, let. 69 (131) št. 7-8**

V 19. stoletju je sociologija prava nastajala vzporedno z občo sociologijo in ostajala v njenem okviru. V samostojno znanstveno disciplino se je izločila šele kasneje, ko se je obča sociologija že uveljavila in dobila status akademske discipline, to je na začetku 20. stoletja. Sociologija prava v Sloveniji je izhajala iz spoznanj obče sociološke teorije ter uporabe socioloških metod pri pojasnjevanju prava kot družbenega pojava. Dr. Žun je zato s tako širokim pristopom pojasnjeval socialne, interesne, politične, kulturne in ekonomske okoliščine, zaradi katerih so nekateri družbeni odnosi urejeni s pravnimi normami, ter ugotavljal skladnost realnih odnosov z idealnimi normami in spoznaval vsebinsko pravne kulture v globalni družbi.

Book Review

UDC: 316.334.4(049.3), 34:316(049.3)

IGLIČAR, Albin: Dr. Žun on the Beginnings of the Slovenian Sociology of Law

Pravnik, Ljubljana 2014, Vol. 69 (131), Nos. 7-8

Sociology of law was originating simultaneously with the origination of general sociology in the middle of the 19th century and remained in its frame. It was separated from the general sociology and became an independent scientific discipline only later. When the general sociology was already established and got the status of an academic discipline. i.e. at the beginning of the 20th century. Sociology of law in Slovenia must proceed from the cognitions of general sociological theory and use sociological methods in interpreting law as a social phenomenon. Dr. Žun's view was, that only with such a broad approach it is possible to explain social, interest, political, cultural, and economic circumstances, due to which some social relations are regulated by legal norms, to find conformity of real relations with ideal norms, to get to know the contents of legal culture in a global society.